

Lajkó Brigitta

∴ Szegedi Tudományegyetem, JGYPK, Alkalmazott Társadalomismereti Tanszék
∴ brigitta.lajko@gmail.com

„NA MOST MENJEK VAGY MARADJAK?”

A tervezett migráció vizsgálata a szabadkai magyar végzős
középiskolások körében

“Now, Should I Stay Or Should I Go?”

(Research on Planned Migration among High-School Graduates in Subotica)

Egy csökkenő létszámú közösség esetében kiemelt figyelmet érdemel minden olyan folyamat, amely további veszteségeket okozhat, és annak megmaradását is veszélyezteti. A vajdasági magyarság esetében ma már a természetes fogyás, az asszimiláció és a migráció is komoly problémát jelent, megértésük, kezelésük pedig több mint időszerű. A tanulmány a migráció problematikájára koncentrál, annak lehetséges irányát próbálja meg bemutatni a vajdasági magyar középiskolások továbbtanulási és munkavállalási terveit alapul véve. Azért is fontos ennek a csoportnak az ismerete, mert ők azok, akik szándékaikkal és tetteikkel befolyásolják majd a vajdasági magyarok számát, ezáltal pedig társadalmi létüket, érdekérvényesítő képességüket is.

Kulcsszavak: migráció, identitás, Vajdaság, magyarság, ifjúság

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az elmúlt húsz év történelmi léptékű változásai (a magyarországi rendszerváltás, Jugoszlávia felbomlása, a délszláv háborúk és ennek következtében az új államok kialakulása) nyomán a vajdasági magyar kisebbség helyzete is gyökeresen átalakult. Ennek jelentős hatása van az asszimilációs folyamatokra és az elvándorlásra is, amelyek vizsgálata emiatt különösen fontos. Ehhez kaphatunk jelentős adalékokat, ha a jelenlegi végzős magyar középiskolások véleményét, jövőképét próbáljuk feltérképezni.

A határon túli magyar közösségek egyedisége abban áll, hogy társadalmi-politikai okokból, saját akaratukon kívül kerültek egy másik államhoz, miközben nemzetiségükhöz, kultúrájukhoz, nyelvükhöz ragaszkodtak. Egy új nemzethez kellett alkalmazkodniuk, amely az első pillanattól kezdve többségben volt, és teljes hasonulást várt el tőlük.

Kutatásunk elsődlegesen a középiskolások körében meglévő asszimilációs stratégiákat kívánta feltárni. A diákok továbbtanulásának és munkahely-választási

preferenciáinak vizsgálata ennek csak egy szegmense volt. Jelen tanulmányban az erre vonatkozó részeket emeltük ki. Nem vállalkoztunk a migráció lélektani hátterének vizsgálatára, illetve a válaszok mögött rejlő mélyebb folyamatok megismerésére sem. A kettős állampolgárság hatására sem tértünk ki, egyrészt azért, mert a kutatásunk témáját illetően nem volt közvetlenül releváns, másrészt pedig azért nem, mert a kutatás időpontjában¹ még nem körvonalazódott teljesen a kettős állampolgárságról szóló törvény sem, így nem is lett volna miről kérdezni.

HIPOTÉZISEK

Feltételeztük, hogy az identitás fontossága szerepet játszik a továbbtanulás célországának megválasztásában. Azok, akiknek a magyarsága fontos, sokkal nagyobb arányban tanulnak tovább Magyarországon, még a gyenge identitás Szerbiában marasztalja a továbbtanulni vágyókat. Ebben az esetben a magyar identitás erősségére gondolunk, függetlenül attól, hogy a diák a vajdasági magyar vagy a magyar kategóriába sorolta magát.

A szerbül nem beszélő diákokról feltételeztük, hogy Magyarországot választják a továbbtanulás célországául, még a szerbül jól beszélőknek nem okoz gondot a szerb nyelvű egyetem elvégzése, így nagyobb számban maradnak Szerbiában.

Hipotézisünk a munkavállalás célországának esetében az, hogy azok a végzős tanulók, akik Magyarországon tanulnak tovább, sokkal nagyobb eséllyel szeretnének majd külföldön (Magyarországot is beleértve) dolgozni, még a szerbiai felsőfokú intézmények hallgatói Szerbiában is szeretnének elhelyezkedni.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Kutatásunkban a szabadkai magyar végzős középiskolások populációjával dolgoztunk, amely magába foglalja a szakközépiskolák három- és négyéves végzős osztályait és a gimnáziumok tanulóit. A minta készítése során iskolánként külön került kiválasztásra egy-egy osztály a hároméves szakok közül és egy-egy a négyéves képzések közül.²

Így összesen 160 kérdőív került kiosztásra, és az ezekben rejlő információkból vonhatunk le következtetéseket a szabadkai magyar fiatalok jövőképét illetően.³

¹ 2010. október.

² A kérdezés 3 speciális oktatási intézményben nem valósult meg. Ezek a Paulinum Püspökei Klasszikus Gimnázium, a Hallássérültek Iskolaközpontja, illetve a Žarko Zrenjanin Kisegítő Általános és Középiskola. Két gimnáziumi osztályban, három hároméves szakközépiskolában és négy négyéves középiskolában végeztük a felmérést.

³ Az adatok elemzésére SPSS adatbázis-kezelő programot használtunk.

Kutatásunkban magyar diákoknak tekintettük azokat a tanulókat, akik magyar nyelven folytatnak tanulmányokat. A felmérés korlátainak következtében kimaradtak azok a fiatalok, akik bár magyarnak vallják magukat, mégis szerb tannyelvű osztályba járnak.

A tervezett migráció mérésének problémája, hogy a megvalósulása számos tényező függvénye. Ebben az esetben pedig egy idealizált kép tárul elénk, hiszen egy másik országban való továbbtanulás a legtöbb esetben a lehetőség függvénye, az akarat pedig csak másodlagos. Mivel középiskolásokról van szó, így ennek fényében jövőjük is sokféleképpen alakulhat. Kutatásunk elsődlegesen a személyes motivációkat vizsgálta. Nem volt célunk a standard demográfiai jellemzők megismerése, így a szülők iskolai végzettségének és jövedelmének mint meghatározó tényezőnek a bevonása sem.⁴

OTTHONMARADÁS VAGY ELVÁNDORLÁS

A határon túli magyar közösségek létszámcsökkenésének egyik legszámottevőbb oka az egyre erősödő migráció. Feltételezhető, hogy a magasabbban kvalifikált fiatalok hajlamosabbak az elvándorlásra (BADIS 2010). Ez közvetlenül összefügg azzal, hogy valaki hol folytatja tanulmányait. „A Magyarországon tanuló szüleinek iskolai végzettsége magasabb a Szerbiában tanuló szüleiétől, és ez a jelenség az anyák esetében még kifejezőbb. Ezekből az adatokból arra lehetne következtetni, hogy a vajdasági magyar elit többsége Magyarországon iskoláztatja gyermekét” (BADIS 2010). Ennek az lehet a következménye, hogy a fiatalok migrációja esetén pont a jövő értelmisége veszik el. Ezt erősítheti az egyetemi évek alatt kiépülő új kapcsolati háló is. A Szerbiában tanuló többsége gyakrabban látogat haza, így lehetősége van a már meglévő helyi kapcsolatok ápolására és szorosabbra fűzésére, a Magyarországon továbbtanulók pedig ritkábban mennek haza, ami viszont egy új kapcsolati kör kialakulását is eredményezheti. Kiepül egy új baráti kör, melybe egyaránt beletartozhatnak magyarországi és nem magyarországi fiatalok is. Ez pedig már egy újabb kapcsolódási pont, amely a későbbiekben segítheti a külföldön maradást (BADIS 2010).

Badis írja: „Sokkal nagyobb volt az egyetértés azzal a kijelentéssel, hogy külföldön jobban megbecsülik a tudást, ami oka lehet a magas migrációs hajlandóságnak” (BADIS 2010). A vajdasági magyarság jövőbeni elitjének megtartása fontos feladat, azonban jelentős érdekellentét húzódik a vajdasági és az anyaországbeli értelmiség körében. Ugyanis a Magyarországon továbbtanulók

⁴ Mindezekkel Badis Róbert foglalkozott részletesen 2010-ben készült kutatásában. A későbbiekben ennek a kutatásnak az eredményeit használom fel az ezzel kapcsolatos folyamatok megértésére.

olyan szakembergárdát jelentenek, melyre az anyaországnak is szüksége van, nem is beszélve a népszaporulat pótlásának eme lehetőségéről. Társadalmi integrálásuk sem okoz különösebb nehézséget a kulturális hasonlóság jóvoltából. Az Európai Unióhoz való közeledéssel, illetve a magyar állampolgárság megszerzésének megkönnyítésével várhatóan nőni fog azok aránya, akik csak „átutaznak” Magyarországon, tehát egy bizonyos idő elteltével egy másik országba utaznak tovább. A migrálók esetében pedig már nem a helyi identitás fontossága játszik szerepet, sokkal inkább a társadalmi érvényesülés és a gazdasági szempontok. Az értelmiség nélküli kisebbség megmaradása pedig sokkal nehezebb, mint amilyen a képzett értelmiségiekkel lenne, nélkülük a kisebbség jövője is sokkal bizonytalanabb (BADIS 2010).

IDENTITÁS ÉS TOVÁBBTANULÁS

Az 1. táblázatban az identitás erősségének hatását vizsgálom a továbbtanulás célországának megválasztásában.

1. táblázat: Identitás és továbbtanulás (N=68)

	Továbbtanulás célországa		
	Szerbia	Magyarország	Összesen
Gyenge identitás (N=47)	49%	51%	100%
Erős identitás (N=21)	59%	41%	100%

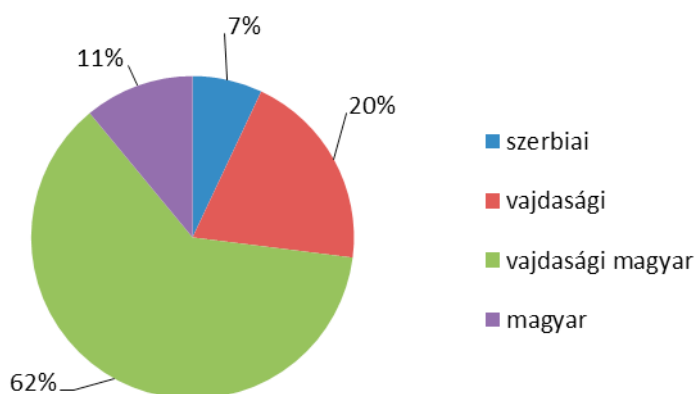
Az identitás erőssége önmagában nem befolyásolja azt, hogy ki hol szeretne továbbtanulni ($p>0.05$). Ennek ellenére látható, hogy az erős identitásúak közül többen maradnának Szerbiában a felsőfokú tanulmányaik ideje alatt, mint a gyenge identitásúak. Ebben az esetben maga az identitás, vagyis a diákok önmeghatározása is fontos tényező lehet. Az identitás erőssége tehát nem közvetlen gyökere az elvándorlásnak, így más okokat kell keresnünk ennek magyarázatához.

A kisebbségben élők heterogén csoportban intézményi kereteken belül nem is kaphatnak teljesen egységes kulturális képet a saját nemzetiségükről (GÖNCZ 2004). A haza nem kap olyan fontos szerepet az egyének identifikációjában, mivel megszűnik annak érzelmi dimenziója, és inkább egy területi fogalom lesz (BADIS 2008). A kisebbségben élők nem szembesülnek olyan impulzusokkal, amelyek megfelelő visszajelzések lennének a saját kultúrájuk megerősödéséhez, ehelyett egy komplexebb kultúrát sajátítanak el, amely többségi és kisebbségi kulturális elemeket is tartalmaz. A reprezentált kultúra így jelentősen eltér az anyaországi magyar kultúrától. A szerbiai magyar kisebbségekre a helyi kötődés a legjellemzőbb (BADIS 2008).

Az identitás sosem épül önmagában, egy adott személyen belül, sokkal inkább meghatározott mások által. A vajdasági magyarság egy sajátos hatalmi térben építi ki saját rezisztens identitását, amellyel a politika által történő leértékelés ellen próbál fellépni és túlélni. A politikai tér, amelyben az identitás létrejön, nem csupán a szerb többség által konstruált közeg, az anyaország szerepe legalább ugyanolyan jelentős (BADIS 2008).

A szabadkai középiskolások önmeghatározását az 1. diagram szemlélteti.⁵

1. diagram: Önmeghatározás (N=155)

Egyértelmű, hogy a válaszadók háromnegyede magyarnak vallotta magát, de legtöbbször ezen belül a regionális-területi önmeghatározást választotta. Ezzel próbálják megkülönböztetni magukat, így jelezve a magyarországi magyaroktól való elhatárolódást. Az új etnicitás⁶ megjelenése azonban a többségi társadalom hatásának is köszönhető. Azok a nehézségek lesznek hangsúlyosak, amelyekkel az emberek egy nagy, heterogén és gyorsan változó társadalomba való beilleszkedés során szembesülnek. Az új identitástudat segít kideríteni, hogy kik is vagyunk. Ha nem fogadják be őket, még erősebb lesz a csoporton belüli kötődés (YINGER 2002).

NYELVISMERET ÉS TOVÁBBTANULÁS

Az állam nyelvének ismerete alapvető elvárásként fogalmazódik meg a többség részéről a kisebbségek felé. Ennek megvalósulása azonban számos tényező függvénye. A nyelvtudás önmagában még nem közvetlen indikátora egyik de-

⁵ A vajdasági magyar kategóriát a szakirodalmi feltételezések alapján használtuk.

⁶ Vajdasági magyar.

mográfiai folyamat megjelenésének sem, de a szabadkai fiatalok továbbtanulási és elhelyezkedési lehetőségeire közvetlenül is hatást gyakorolhat. Emellett a nyelvismeret meghatározó tényezők már közvetlenül hathatnak a migrációs tendenciákra is.

Mint ahogy a 2. táblázat is mutatja, a nyelvismeret sem differenciál a tekintetben, hogy ki hol tervezi a továbbtanulást.

2. táblázat: A továbbtanulás célországja a nyelvtudás függvényében (N=89)

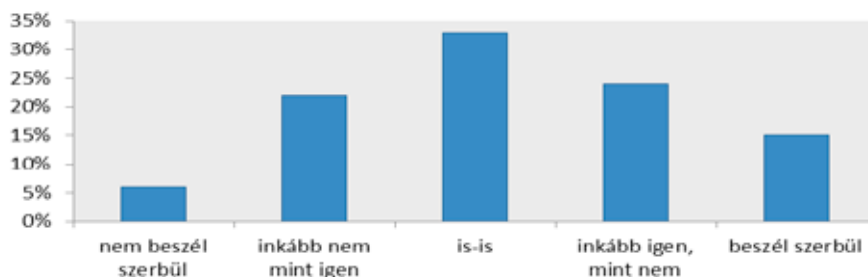
	Továbbtanulás célországja		
	Magyarország	Szerbia	Összesen
Nem beszél szerbül (N=22)	55%	45%	100%
Is-is (N=24)	67%	33%	100%
Jól beszél szerbül (N=43)	53%	47%	100%

A nyelvismeret hatása tehát a továbbtanulás célországának megválasztására statisztikailag nem szignifikáns ($p > 0,05$). Egyértelműen többen választották Magyarországot minden kategóriában, ami a nyelvismeretre vonatkozott, mint Szerbiát. A szerbül nem beszélők körében valamivel magasabb ez az arány a szerbül beszélni tudókhöz képest.

A képzési formák (három- és négyéves képzések) lényegéből fakadóan a négyéves szakközépiskolát és gimnáziumot fejezettek mintegy 90%-a tervezi a továbbtanulást, míg a hároméves szakmunkások esetében ez a szám nem éri el az egyharmadot.⁷

Mint ahogy az 1. ábrán is látható lesz, a végzős diákok szerb nyelvismerete egyáltalán nem kielégítő.

1. ábra: A szerb nyelv ismerete (N=160)

⁷ Hároméves képzés: N=55; négyéves képzések: N=98

A kapott eredmények még abból a szempontból is fontosak, hogy végzős középiskolásként a tanulók a közeljövőben már olyan élethelyzetekkel kerülnek szembe, amelyek Szerbián belül tökéletes nyelvtudást követelnek meg. Ezzel azonban csak minden hetedik válaszadó rendelkezik.

NA ÉS AZUTÁN...?

Fontos figyelmet szentelni annak is, hogy egyáltalán milyen úton haladnak tovább a fiatalok: tanulmányaik befejeztét követően melyik országban szeretnének elhelyezkedni, hányan térnek vissza Szerbiába, és hányan szeretnének külföldön szerencsét próbálni.

3. táblázat: Továbbtanulási szándék és a munkavállalás célszámja (N=140)

		Munkavállalás			
		Szerbiában	Magyarországon	Egyéb országban	Összesen
Továbbtanulás	Továbbtanul (N=96)	43%	21%	36%	100%
	Nem tanul tovább (N=44)	68%	11%	20%	100%

A 3. táblázat szerint a továbbtanulók nagyobb arányban terveznek Magyarországon vagy – Szerbián és Magyarországon kívül – egy harmadik országban munkát vállalni, mint azok, akik nem tanulnak tovább a középiskola után ($p < 0.05$). Ez utóbbi csoportnak a kétharmada Szerbiában szeretne dolgozni, és csak egyharmaduk másik országban. A továbbtanulók közül azonban a többség elhagyná Szerbiát, mindössze 40%-uk maradna otthon. Más országoknak jelentősebb szerepük van Magyarországhoz képest a továbbtanulók körében. Ezek szerint legkevesebben Magyarországon szeretnének munkát vállalni.

Azt gondolhatnánk, hogy a Magyarországon dolgozni vágyók csoportját az ott továbbtanulók alkotják, míg Szerbiában azok maradnak, akik ott tanulnak tovább.

4. táblázat: Továbbtanulás és munkavállalás (N=84)

		Munkavállalás			
		Szerbiában	Magyarországon	Egyéb országban	Összesen
Továbbtanulás	Magyarország (N=46)	17%	43%	39%	100%
	Szerbia (N=38)	68%	0%	32%	100%

Ez a feltételezésünk beigazolódni látszik abból a szempontból, hogy Magyarországon dolgozni csak azok szeretnék, akik ott is tanultak, de azoknak is csak alig a fele. Akik Szerbiában végeznek felsőfokú tanulmányokat, azok közül senki sem szeretne Magyarországon munkát vállalni. Tehát azok, akik Magyarországon fognak tanulni, többségében nem maradnak ott, inkább továbbutaznak, vagy kisebb arányban visszatérnek Szerbiába. A Szerbiában tanulók kétharmada viszont Szerbiában is szeretne elhelyezkedni, a másik egyharmad viszont nem Szerbiában vagy Magyarországon, hanem egy harmadik országban szeretne szerencsét próbálni ($p < 0,05$).

Ez azt jelenti, hogy a szabadkai fiatalok „ugródeszkeként” tekintenek az anyaországra, amely csupán eszköz a diploma megszerzésében (MIRNICS 1997). Magyar nyelvű felsőoktatási intézményeivel még könnyítést is jelenthet a szerbül nem beszélők számára. A szerb nyelv gyakorlásának lehetősége beszűkül, így a későbbiekben már nagy nehézségek árán tudnak visszatérni Szerbiába. Ezért inkább külföldön keresnek munkát. A megkérdezetteknek mindössze egyhatoda térne vissza Szerbiába munkavállalás céljából. Fontos érv lehet még a magyarországi továbbtanulás mellett az európai uniós diploma is, ami megsokszorozza a lehetőségeket.

ÖSSZEFOGLALÓ

A migráció vizsgálata és kezelése égetően fontos problémává válik a kisebbségben élő magyar közösségek esetében is. Eredményeinkből arra következtethetünk, hogy ez a jelenség a vajdasági magyarság esetében is jelentős, negatív társadalmi következményei pedig felbecsülhetetlenek.

Tanulmányunk a szabadkai végzős középiskolások migrációs szándékának megismerésére irányult. Egyértelműen körvonalazódott, hogy a fiatalok háromnegyede magyarnak vallotta magát, de jelentős többségük ezen belül is a területi-regionális önmeghatározást választotta, tehát vajdasági magyarként aposztrofál-

ta magát. Ez az identitásbeli elkülönülés azonban nem olyan fontos számukra, hogy jelentősége legyen a továbbtanulás célországának megválasztásában. Így hipotézisünk sem igazolódott be, miszerint azok a diákok, akiknek a magyarsága fontos, többségében magyarországi egyetemet vagy főiskolát választanak. A nyelvismeret pedig egyáltalán nincs hatással a továbbtanulás célországára. Minden nyelvismereti kategóriában többen szeretnének Magyarországon továbbtanulni, mint Szerbiában. A diákok többsége azonban nem rendelkezik megfelelő nyelvtudással, ami a későbbi szerbiai érvényesülésük során komoly problémát jelentene. Azok kétharmada szeretne Szerbiában munkát vállalni, akik nem tanulnak tovább, míg a továbbtanulók esetében ez csak kétötöd. A Magyarországon továbbtanulóknak közel 45%-a maradna Szerbiában, ezzel ellentétben a Szerbiában továbbtanulók kétharmada maradna ugyanott. A Magyarországon tanulók esetében az ezt válaszolókat kevesebb mint fele maradna Magyarországon, de jelentős egy harmadik ország szerepe is, mint húzó erő. A Szerbiában tanulók közül senki sem szeretne Magyarországon dolgozni, míg a harmadik ország, mint a munkavállalás célországa, a válaszadók egyharmadánál esélyes kategória.

Bár vizsgálatunk eredményei nem vetítenek előre pozitív képet a vajdasági magyar közösség jövőjét illetően, de az aktuális oktatáspolitikai intézkedéseket is figyelembe véve, már változhatnak a tendenciák. Azok a diákok, akik Szerbiában tanulnak, sokkal nagyobb arányban maradnak az országban a tanulmányaik befejeztét követően, mint a Magyarországon továbbtanulók. A Magyar Nemzeti Tanács 2011 nyarán útnak indított ösztöndíjprogramja, amely jelentős anyagi támogatást nyújt a szerbiai magyar egyetemeken és főiskolákon tanuló magyar ajkú hallgatóknak, erősítheti az otthon maradási, ami a vajdasági magyar közösség létszámát is növelheti. A külföldön tanulók nem zárkoznak el attól, hogy visszatérjenek Szerbiába, ezért az ő helyzetüket is kiemelten kell kezelni. Egy másik ország értékrendszerének ismerete valóban nagyobb elismerést kíván a diplomás hallgatók részéről, mint amilyet esetlegesen egy olyan ország tud kínálni, amely adminisztratív és kulturális okokból is megnehezíti a külföldön továbbtanulók visszatérését, ennek ellenére törekedni kell arra, hogy minél többen térjenek vissza. Mindehhez természetesen nélkülözhetetlen a szerb nyelv tökéletes ismerete. A Magyar Nemzeti Tanács felzárkóztató nyelvtanfolyamai is ezt a célt szolgálják.

Mindkét esetben figyelmet érdemel annak a szocioökonómiai környezetnek a megteremtése, amely biztos szakmai és anyagi alapot jelent a friss diplomásoknak, így a külföld – most még jelentős – csábító ereje is csökkenne. Ehhez azonban túl kell lépni az etnikai határokon, és a többségi nemzettel együttműködve egy fejlődő multikulturális alapokra építkező társadalmat kell megalapozni.

IRODALOM

- BADIS Róbert 2010. *Migrációs szándék a vajdasági magyar egyetemisták körében*. http://www.idkm.org/tanulmanyok/Migracios_szandek1.pdf (2010. 12. 10.)
- BADIS Róbert. *A vajdasági magyarság identitásstratégiái*. http://www.idkm.org/tanulmanyok/A_vajd_magy_ident.pdf (2010. 12. 10.)
- GÖNCZ Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége : nyelvpszichológiai vonatkozások*. Szabadka
- MIRNICS Károly 1997. Az óvodától az egyetemig – anyanyelven = *Anyanyelvű oktatásunk*. Szerk.: Gábrityné dr. Molnár Irén–Mirnic Zsuzsa. Szabadka, 137–157.
- YINGER Milton J. 2002. Az asszimiláció és a disszimiláció elmélete felé = *Regio*, 1. 24–44.

“Now, Should I Stay Or Should I Go?”

(Research on Planned Migration among High-School Graduates in Subotica)

In a community with decreasing population, any process that could generate further losses and endanger existence deserves particular attention. Today, in the case of Hungarian population in Vojvodina, the decrease in number has become natural, while assimilation and migration are serious problems, and dealing with them is more than a burning issue. This paper concentrates on the problem of migration, and it attempts to show some possible directions on grounds of Hungarian minority high-school students' plans for their further studies and employment. Another reason why it is crucial to know this age group is that they are the ones who will, by their intentions and deeds, influence the number of Hungarian population in Vojvodina, and by doing so, affect their social existence and ability to realize their interests.

Keywords: migration, identity, Vojvodina, Hungarians, youth